

1920 Թ. ՄԱՅԻՍՅԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՇՈՏ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՄԲ

1920 թ. մայիսյան ապստամբությունը Հայոց պատմության նորագույն շրջանի կարևորագույն դրվագներից է, որի մասին ստեղծվել է հարուստ գրականություն: Խորհրդային պատմագրության մեջ «դաշնակցական տիրապետության» դեմ բռնկվածների զլխավորած քաղաքական և սոցիալ-դասակարգային պայքարի ընդհանուր համալիրում առանձնակի ուշադրության է արժանացել 1920 թ. մայիսյան շարժումների կամ ինչպես ժամանակին է նշվել՝ մայիսյան «հերոսական» ապստամբության (հեղափոխության)՝ իբրև Հայաստանի խորհրդայնացման առաջին փորձի, համակողմանի ուսումնասիրությունը:

Այդ հիմնախնդրով խորհրդահայ կուսակցական և պետական գործիչներն ու պատմաբաններն սկսել են զբաղվել արդեն իսկ 1920-ական թվականներից: Հարկ է նշել, որ այդ շրջանի հրատարակությունները գերազանցապես ունեին քաղաքական ու քարոզչական բնույթ և հատուկ պատմագիտական ուսումնասիրության նպատակ չէին հետապնդում: Բայց և միաժամանակ, սկսեցին հրատարկվել փաստաթղթերի ժողովածուներ, ապստամբության մասնակիցների հուշեր, մենագրական ուսումնասիրություններ¹:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետությունը 1918-1920 թթ. (քաղաքական պատմություն), փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, կազմողներ՝ Վ. Ղազախեցյան, Ա. Վիրաբյան և ուրիշներ, Երևան, 2000, Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ունյուցիան և սովետական իշխանության հաղթանակը Հայաստանում, Երևան, 1960, Հեղափոխական կոմիտեները Հայաստանում, կազմող՝ Ս. Սահրադյան, Երևան, 1974, Մայիսյան ապստամբությունը Հայաստանում (1920-1930), հիշողությունների և դոկումենտների ժողովածու, Երևան, 1930, Ռևոլյուցիոն կոչեր և թոուցիկներ 1902-1921, կազմող և խմբագիր Խ. Բալսեդյան, Երևան, 1960, Ղարիբջանյան Բ., Սովետական իշխանության համար մղված պայքարում

Դրանց շարքում առանձնանում է կուսակցական և պետական գործիչ, պատմաբան Աշոտ Հովհաննիսյանի² գրքույկը, որում նա ապստամբության թարմ հետքերի տպավորության տակ արտահայտում է իր տեսակետը և գնահատականը մայիսյան իրադարձություններին՝ Ռուսաստանի դեպքերի նմանությամբ՝ իբրև Հայաստանի հեղափոխության «հուլիս»³:

Աշոտ Հովհաննիսյանի՝ «Հայաստանի հեղափոխության հուլիսն ու հոկտեմբերը» աշխատությունը բազմիցս քննադատության է ենթարկվել ժամանակի հեղինակների և պատմաբանների կողմից:

1926 թ. լույս տեսած Շ. Ամիրխանյանի՝ «Մայիսյան ապստամբությունը Հայաստանում (1920թ.)» վերնագրով աշխատության մեջ հեղինակը քննադատել է Աշոտ Հովհաննիսյանի հոդվածում տեղ գտած մի քանի ձևակերպումներ:

(հոդվածներ, ելույթներ և նյութեր 1917-1920 թթ.), Երևան, 1966, Արշ. Հակոբյան, Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռևոլյուցիան և սովետական իշխանության հաղթանակը Հայաստանում, Երևան, 1960, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծեր, Երևան, 1967, Մելքոնյան Ա. Հ., Մայիսյան ապստամբության պատմության հարցի շուրջը, Երևան, 1965, Բարսեղյան Խ. Հ., Մարքսիզմի տարածումը Հայաստանում, գիրք 2-րդ, Երևան, 1975, նույնի՝ Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության ձևավորումը, Երևան, 1980, Գալոյան Գ. Ա., Հերոսական մայիսից-հաղթական նոյեմբեր, Երևան, 1980, Ալիխանյան Ս., Սովետական Ռուսաստանի դերը հայ ժողովրդի ազատագրման գործում (1917-1921թթ.), Երևան, 1966, Հարությունյան Շ., Պատմագիտության զարգացումը Խորհրդային Հայաստանում (1920-1963), Երևան, 1967, Սահրադյան Ս., Ռեզոլուցիոն կոմիտեները Հայաստանում (1917-1922թթ.), Երևան, 1961, Հարությունյան Շ., Հայ ժողովրդի պատմություն (1917-1968), Երևան, 1970, Գալոյան Գ. Ա., Պատմության քառուղիներում, Երևան, 1982, Հին բուլղարիկների հիշողությունները, գիրք 1-ին, Երևան, 1960, Գարագաշ Մ., 1920 թ. Մայիսյան ապստամբության և դաշնակցության սոցիալական էության գնահատման մի փորձ (Գ. Վանանդեցու հոդվածի առթիվ), «Կոմունիստ», Երևան, 1928, թիվ 1 (23) հունվար:

² Ա. Հովհաննիսյանի և նրա գիտական ժառանգության մասին մանրամասն տե՛ս Սարուխանյան Ն. Բ., Ակադեմիկոս Աշոտ Հովհաննիսյանի պատմագիտական ժառանգությունը, Երևան, 2015:

³ Հովհաննիսյան Ա., Հայաստանի հեղափոխության հուլիսն ու հոկտեմբերը, Երևան, 1923, տե՛ս նույնը՝ «Նորք», գիրք 2, Երևան, 1923:

1. Ըստ հեղինակի՝ Ա. Հովհաննիսյանն անհիմն համեմատություն է անցկացնում Պետրոգրադի 1917 թ. հուլիսյան օրերի և Հայաստանի մայիսյան դեպքերի հետ՝ փորձելով դրանք դնել նույն նժարի վրա, ինչը խոսում է այն մասին, որ հողվածի վերնագիրը չի համապատասխանում բովանդակությանը⁴:

Ճիշտ է, թե՛ Հայաստանում և թե՛ Ռուսաստանում տեղի ունեցան ընդվզումներ իշխանությունը գրավելու համար, սակայն Ռուսաստանում ՌԿ(բ)Կ-ն գիտակցաբար միջամտեց շարժանը, որպեսզի այն ստանալը կազմակերպված բնույթ և չկազմալուծեր պրոլետարիատին ու պահպաներ կուսակցությունը քայքայումից, ինչը չի կարելի ասել մայիսյան դեպքերի մասին, որը ոչ միայն անկազմակերպ, տարերային բնույթ կրող մասսայական շարժում էր, այլև կուսակցության քայքայման պատճառ դարձավ:

Շ. Ամիրխանյանի քննադատության առաջին կետի հարցում պաշտպանելով Ա. Հովհաննիսյանի անցկացրած պատմական գուգահեռը «հուլիսի» և «մայիսի» վերաբերյալ՝ նշենք, որ դրանց միջև որոշակի ընդհանրություն կար, սակայն հիմնական տարբերությունն այն էր (որի մասին Շ. Ամիրխանյանը չի նշում), որ ռուսական «հուլիսյան» դեպքերը հենվում էին ներքին ուժերի վրա, մինչդեռ հայկական «մայիսը» հույսը դրել էր արտաքին՝ ռուսական 11-րդ բանակի օգնության վրա: Ինչ վերաբերում է Հայկոմկուսի քայքայման մեղադրանքին, ապա պետք է ասել, որ Հայկոմկուսը այդ ժամանակ դեռ չէր էլ ձևավորվել: Հայտնի է, որ այն պաշտոնապես ձևավորվել է 1920 թ. հունիսի 30-ին Բաքվում: Ի դեպ, Շ. Ամիրխանյանի քննադատական դիտողությունը Ա. Հովհաննիսյանի աշխատության վերնագրի վերաբերյալ կրկնել է պատմաբան Շ. Հարություն

⁴ Ամիրխանյան Շ., Մայիսյան ապստամբությունը Հայաստանում (1920 թ.), Մոսկվա, 1927, էջ 157:

յունյանը՝ հայ պատմագիտությանը նվիրված իր մենագրությունում⁵:

2. Ա. Հովհաննիսյանի «Նորք»-ում տպագրած հոդվածից մի քանի մեջբերումներ կատարելով Շ. Ամիրխանյանը արտահայտել է որոշ անհամաձայնություններ և սխալներ: Մասնավորապես՝

ա. «Համաշխարհային պատերազմի ավերիչ ընթացքն ու ազգային քաղրենիության կորստաբեր քաղաքականությունն է, հեղափոխության գիրկը նետել Հայաստանի աշխատավոր բազմությանը՝ հանձնելով սրա ղեկավարությունը փոքրաքանակ բանվորությանը և իր կուսակցության՝ Հայաստանի կոմունիստական կազմակերպության, ձեռքը»⁶:

բ. «Բանվորական շարժումը Հայաստանում սոցիալական խոշոր երևույթ չէր ինքնին: Դրան համապատասխան սահմանափակ պետք է լիներ նաև այդ շարժումը ղեկավարող կուսակցական կազմակերպության մարտական գործությունը»⁷:

գ. «Հայաստանի երկաթուղու բանվորությունը կազմում էր հեղափոխական գործի ողնաշարը»⁸:

Արդյունքում ստացվում է, որ, չնայած իր փոքրաթվությանն ու թուլությանը, համաշխարհային պատերազմի և «ազգային քաղրենիության կորստաբեր քաղաքականության» շնորհիվ, բանվոր դասակարգն օբյեկտիվորեն հանդիսանում էր հեղափոխական շարժման ղեկավարող շարժիչ ուժը՝ առաջապահը և ողնաշարը: Եվ այստեղ հարց է առաջանում, եթե բանվորական շարժումը Հայաստանում խոշոր երևույթ չէր, արդյո՞ք արկածախնդրություն չէր

⁵ Հարությունյան Շ., Պատմագրության զարգացումը Սովետական Հայաստանում (1920-1963), Երևան, 1967, էջ 366:

⁶ Հովհաննիսյան Ա., Հայաստանի հեղափոխության հույիսն ու հոկտեմբերը, Մայիսյան ասպետամբությունը, «Նորք», գիրք երկրորդ, Երևան, 1923, էջ 5:

⁷ Նույն տեղում, էջ 9:

⁸ Նույն տեղում, էջ 10:

Մայիսյան ապստամբությունը: Եվ ինչպե՞ս էր հնարավոր այդ գյուղացիական հետամնաց երկրում, որտեղ չկար բանվոր դասակարգ, երկաթուղային պրոլետարիատն իր վրա վերցնել հեղափոխական շարժման դեկավարի դերը⁹: Այս հարցում մենք համաձայն ենք Շ. Ամիրխանյանի դիտողություններին:

Արխիվային փաստաթղթերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ 1919-1920 թթ. Հայաստանի Հանրապետությունում բոլշևիկների թիվը չէր անցնում հազարը¹⁰, հետևաբար չի կարելի ասել, որ Մայիսյան ապստամբությունը բանվորական շարժում էր, քանի որ նրանում մեծամասնություն էին կազմում նաև գյուղացիական տարերը:

3. Հեղինակն Աշոտ Հովհաննիսյանի ցանկությունը գունավորել երկաթուղային պրոլետարիատի դերը Մայիսյան ապստամբության մեջ, բացատրում է միայն մի բանով, որ նրա սխալը գլխավորապես ծագում է նրանից, որ նա բավականաչափ պարզ և օբյեկտիվորեն չի դնում Մայիսյան ապստամբության գնահատության հարցը, որը հետևանք է կոմունիստական կուսակցության մարտական քաղաքականության և մասնավորապես ապստամբությունն արդարացնելու անհաջող փորձի՝ Հայաստանի նման մի երկրում, որտեղ չկար շատ թե քիչ ուժեղ բանվոր դասակարգ¹¹:

4. Հետաքրքիր է նաև այն, որ եթե Աշոտ Հովհաննիսյանը Մայիսյան ապստամբությունը բնութագրում է որպես բանվորական, գյուղացիական և զինվորական լայն շարժում, ապա Շավարշ Ամիրխանյանը՝ որպես տարերային բնույթ կրող մասսայական գյուղացիական շարժում¹²:

⁹ Ամիրխանյան Շ., նշվ. աշխ., էջ 158:

¹⁰ ՀԱԱ, ֆ. 1022, ց. 3, գ. 257, թ. 1-4, 6-14, 20-22:

¹¹ Ամիրխանյան Շ., նշվ. աշխ., էջ 159:

¹² Նույն տեղում, էջ 161:

1927-1928 թթ. կուսակցական մամուլում Աշոտ Հովհաննիսյանի քննադատությամբ հանդես եկան Գ. Վանանդեցին¹³ և Հ. Դուրգարյանը: Վերջինս քննադատում է Ա. Հովհաննիսյանի այն տեսակետը, որ ապստամբությունը բանվորական, գյուղացիական և զինվորական լայն շարժում չէր, այլ այն որակում էր որպես վաղաժամկետ ելույթ, գրեթե արկածախնդրություն, զուրկ հասունացած օբյեկտիվ պայմաններից¹⁴: Մեր կարծիքով, Ա. Հովհաննիսյանն այդ հարցում իրավացի է, քանզի ապստամբությունը չուներ բավարար սոցիալական հենարան և անհրաժեշտ դեկավարություն: Տեղին ու դիպուկ է Ա. Հովհաննիսյանի տեսակետը, որ այդ ելույթն «անառագաստ և անդեկ» գործողություններ էր¹⁵: Տակավին ՀԿ(Բ)Կ 1-ին համագումարում (1922թ. հունվար) ելույթ ունենալով նա քննադատում էր ապստամբության դեկավարությանն այն բանում, որ հաշվի չէին առել մայիսյան շարժման տարերային բնույթը¹⁶: Իր հերթին, Աշ. Հովհաննիսյանին քննադատելու փորձ է արել Մ. Գարսիազը: Վերջինս հակադրվելով Ա. Հովհաննիսյանի և Գ. Վանանդեցու տեսակետին, որ դա մեշչենական (մանրբուրժուական) ելույթ էր, գտնում էր, որ «Մայիսյան ապստամբությունը անկասկած սոցիալական հեղափոխություն էր»¹⁷:

Ա. Հովհաննիսյանի որոշ տեսակետների քննադատությամբ է հանդես գալիս նաև Թ. Մանդալյանը¹⁸: Մանդալյանը իր «Մայիսյան ապստամբությունը» աշխատության մեջ մեղադրում է

¹³ Վանանդեցի Գ., Մայիսյան ապստամբության գնահատման փորձի առթիվ, «Կոմունիստ», Երևան, 1927, N 6:

¹⁴ Դուրգարյան Հ., Մայիսյան ապստամբությունը Հայաստանում (Շ. Ամիրխանյանի գրքի առթիվ), «Կոմունիստ», 1927, N 9-10:

¹⁵ Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 46:

¹⁶ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 2, գ. 1, թ. 9:

¹⁷ Գարսիազ Մ., 1920 թ. Մայիսյան ապստամբության և դաշնակցության սոցիալական ելույթի գնահատման մի փորձ (Գ. Վանանդեցու հոդվածի առթիվ), «Կոմունիստ», Երևան, 1928, N 23, էջ 59-60:

¹⁸ Մանդալյան Թ., Մայիսյան ապստամբությունը, Երևան, 1929:

Աշոտ Հովհաննիսյանին նրանում, որ նա խուսափում է Դաշնակցության սոցիալական էության պարզորոշ գնահատականը տալուց¹⁹: Քննադատում է նաև Ա. Հովհաննիսյանի այն տեսակետը, որ 1920 թ. մարտի 28-ի երկաթուղայինների համագումարն անցել է բոլշևիկների ազդեցության տակ: Միայն մի երկու հարցի առթիվ նրանց հաջողվեց ճեղք անցկացնել: Ավելին անհնարին էր անել այդ տեղորի պայմաններում, որում ընթանում էր համագումարը²⁰:

Չնայած այս անհամաձայնություններին՝ Թ. Մանդալյանը համաձայն է Ա. Հովհաննիսյանի այն մտքի հետ, որ Հայաստանում բանվորները սակավաթիվ էին և նրանց խոշորագույն մասը կապված էր գյուղի հետ և եթե մի կողմից արտացոլվում էր գյուղի տրամադրությունները քաղաքում, մյուս կողմից գյուղ էր ներմուծվում բանվորական տրամադրությունները: Բանվորության մեծամասնությունը դժգոհ էր իր վիճակից, բայց դեռ հեռու էր բոլշևիկյան տրամադրություններից և որոշ պատրանքներ դեռ կապում էր ՀՀ կառավարության հետ: Այս ամենի հետ միասին չմոռանանք հիշատակել, Հայաստանում բոլշևիկները սկսել են ստվարանալ միայն 1919 թ. կեսերից և դեռևս շատ փոքր թվով բանվորներ ու գյուղացիներ էին ընդգրկվել նրա շարքերում, այն էլ հիմնականում երկվորներ էին²¹: Թ. Մանդալյանը համաձայն է նաև Ա. Հովհաննիսյանի այն տեսակետին, որ Արմենկոմը թերագնահատեց երկրում ծավալված դասակարգային պայքարը²²:

«Առաջին մասսայական հեղափոխական շարժումները Հայաստանում» ժողովածուի առաջաբանում Աշոտ Հովհաննիսյանի

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 12:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 30:

²¹ Նույն տեղում, էջ 14:

²² Նույն տեղում, էջ 19:

քննադատությամբ է հանդես եկել նաև Կ. Ղազարյանը²³: Նա մասնավորապես քննադատում է տարերայնության վարկածի հարցը և տարակուսանք հայտնում, որ ոչ մի հեղինակ չի բացատրում, թե «տարերային» ասելով ինչ է հասկանում, կամ էլ Արմենկոմի թույլ աշխատանքն ամենևին չի նշանակում կոմկուսի դերի թերագնահատում կամ ժխտում²⁴:

Հետաքրքիր է նաև Ա. Հովհաննիսյանի անդրադարձը հայ քաղաքական կուսակցությունների դիրքորոշմանը մայիսյան դեպքերի վերաբերյալ:

Մայիսյան ապստամբության ժամանակ առաջացավ տարանջատում հայ քաղաքական կուսակցությունների միջև: Հայ էսեռները և Հայաստանի հնչակյանները ոչ միայն համակրեցին, այլև տեղ-տեղ գործնականում պաշտպանեցին ու աջակցեցին ապստամբ բոլշևիկներին: Հայ էսեռների Կենտկոմը մայիսմեկյան տոնի կապակցությամբ հանդես էր եկել խորհրդամետ և հեղափոխական բովանդակությամբ կոչերով²⁵: Այս կապակցությամբ Ա. Հովհաննիսյանը գրում է, որ մայիսմեկյան ցույցը շարժում առաջացրեց անգամ էսեռների կազմակերպության մեջ: Ձեռնպահ մնալով զինված ապստամբությունից՝ նրանք արտահայտվում են Հայաստանի խորհրդայնացման օգտին²⁶: Այսինքն՝ էսեռները կողմնակից էին Հայաստանի «անարյուն խորհրդայնացմանը»: Այս նպատակին հասնելու ճանապարհին՝ անգամ Հայաստանի կոմունիստներին առաջարկ էին անում կազմել համատեղ խառը

²³ Առաջին մասսայական-հեղափոխական շարժումները Հայաստանում, Մայիսյան ապստամբությունը, նյութեր և փաստաթղթեր, կազմեցին՝ Կ. Ղազարյան և Մ. Ներսիսյանը, խմբագրությունը՝ Կ. Ղազարյանի, Երևան, 1932:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 43:

²⁵ «Հառաջ», 25 հունվարի 1920թ.:

²⁶ Հովհաննիսյան Ա., Հայաստանի հեղափոխության հուլիսն ու հոկտեմբերը, Մայիսյան ապստամբությունը, «Նորք», գիրք երկրորդ, Երևան, 1923, էջ 15:

կառավարություն²⁷: Հայ ժողովրդական կուսակցության պաշտոնաթերթ «Ժողովուրդը» հայտնում է, որ Դիլիջանում էսեռները զինված աջակցություն են ցույց տվել խռովարարներին²⁸: Բացի այդ՝ պետք է նշել, որ մայիսյան դեպքերից առաջ և դրա ընթացքում էսեռական մամուլն առատ տեղ էր հատկացնում կոմունիստների գործունեության լուսաբանմանը, այստեղից էլ կարելի է եզրակացնել, որ սխալ է էսեռներին դասել Դաշնակցության կողմնակիցների թվում²⁹:

Բացի էսեռներից, հայ քաղաքական կուսակցություններից Մայիսյան ապստամբությանը համակրել ու նույնիսկ աջակցել են հնչակյանները: Ա. Հովհաննիսյանը տեղեկացնում է, որ մայիսմեկյան շքերթի ժամանակ Հնչակյան կուսակցության խմբակը լքեց սեփական դրոշը և միացավ կոմունիստներին³⁰: Ս. Դ. Հնչակյան կուսակցության պատմագիր Ա. Կիտուրը վկայում է, որ ապստամբության ժամանակ հնչակյանները մասնակցել են ոչ միայն խմբակով, այլ զանգվածորեն՝ մասնավորապես նրա Երևանի մասնաճյուղը³¹: Իսկ հնչակյանների թիֆլիսյան կենտրոնը որոշում է կայացնում տապալել դաշնակների կառավարությունը և հաստատել խորհրդային կարգեր³²: Ինչ վերաբերում է ՀԺԿ և Հայ սահմանադիր ռամկավարներին, ապա նրանք աջակցել են իշխանություններին:

Արդյունքում չնայած Աշոտ Հովհաննիսյանի «Հայաստանի հեղափոխության հուլիսն ու հոկտեմբերը» աշխատության մեջ

²⁷ Նույն տեղում:

²⁸ «Ժողովուրդ», 12 հունիսի 1920 թ.:

²⁹ Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծեր, Երևան, 1967, էջ 292:

³⁰ Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 15:

³¹ Կիտուր Ա., Պատմություն Ս. Դ. Հնչակյան կուսակցության (1887-1962), հ. Ա, Բեյրութ, 1962, էջ 488:

³² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 486:

տեղ գտած առանձին դիրքորոշումներին ու գնահատականներին, այդուհանդերձ աշխատությունը արժեքավոր սկզբնաղբյուրի դեր կարող է ծառայել Մայիսյան ապստամբության պատմության ուսումնասիրության համար, քանի որ հեղինակը լինելով դեպքերի ժամանակակից, հարուստ փաստական նյութերի հիման վրա շարադրել է Մայիսյան ապստամբության պատմությունը՝ խնդրի վերաբերյալ վերջին խոսքը թողնելով ապագա պատմաբաններին.

«Սայթակումներն անխուսափելի են, բայց և անհրաժեշտ: Քանի որ այդ գնով է միայն հնարավոր մշակել կայուն տեսակետ մոտիկ անցյալի գալիք ուսումնասիրությունների համար»³³: Կարելի է ասել, որ ականավոր մաքսիստ պատմաբանի հիմնական դիտարկումները դիմացել են ժամանակի քննադատությանը:

QANAQARA HAYRAPETYAN

THE MAY REBELLION (1920) ACCORDING TO THE INTERPRETATION OF ASHOT HOVHANNISYAN

SUMMARY

Although the research of the history of the May Rebellion had begun after Armenia became a part of the Soviet Union, the beginning of the actual scientific research started after publication of the work of Ashot Hovhannisyán, “July and October of the Armenian Rebellion”.

The work of Ashot Hovhannisyán, “July and October of the Armenian Rebellion” had been criticized by the authors and historians of that time. He had been criticized by S. Amirkhanyan, G. Vanandeci, H. Durgaryan, K. Khazaryan and many others.

³³ Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 97:

Although there are some mistakes and omissions, the work is a valuable source for the study of the history of the May Rebellion because the author is the witness of the events and under the fresh impression he wrote the history of the May Rebellion based on rich actual events.

КАНАКАРА АЙРАПЕТЯН

**МАЙСКОЕ ВОССТАНИЕ 1920 Г. В ТРАКТОВКЕ
АШОТА ОВАНИСЯНА**

РЕЗЮМЕ

А. Ованисяна "Июнь и октябрь армянской революции" многократно подвергался критике современниками автора. Его критиковали Ш. Амирханян, Г. Ванандян, Г. Дургарян, К. Казарян и многие другие. Несмотря на некоторые неточности и недочеты, труд представляет ценный источник для изучения истории восстания, поскольку будучи очевидцем событий, имея свежие впечатления и богатый фактический материал, автор достаточно подробно изложил историю.